

สังสารวัฏในพระพุทธศาสนา: ความสัมพันธ์และการตัดวงจร
Samsāra in Theravāda Buddhism: Relationship
and Cut off the Cycle

พระครูปลัดพิเชษฐ์ อกคธมโม
Phrakhrupaladpichet Aggadhhammo^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาจารย์เรื่อง “สังสารวัฏในพระพุทธศาสนา: ความสัมพันธ์และการตัดวงจร” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการวิจัยเชิงเอกสารและสัมภาษณ์บุคคล ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์และการตัดวงจรสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาที่ประกอบด้วยโลกุตตรมรรค ๘ สามารถตัดวงจรของสังสารวัฏได้ ส่วนความสัมพันธ์และการตัดวงจรสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยมีกิเลสเป็นสาเหตุของการเกิดกรรม และกรรมเป็นสาเหตุให้เกิดวิบากวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏจนกว่าจะบรรลุนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต และความสัมพันธ์และการตัดวงจรสังสารวัฏตามหลักการเจริญกรรมฐาน ๒ อย่าง คือ ๑. สมถกรรมฐาน เป็นวิธีฝึกจิตให้เป็นสมาธิ มีอารมณ์อยู่ ๔๐ อย่าง มีกสิณ ๑๐ เป็นต้น ๒. วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญาสามารถที่จะบำเพ็ญสมาธิให้สูงขึ้นจนเกิดปัญญาสามารถบรรลุมรรค ผล และนิพพาน เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏคือ กิเลส กรรม วิบาก ไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

คำสำคัญ: สังสารวัฏ ความสัมพันธ์ การตัดวงจร

---

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Abstract

This academic article was a part of Ph.D. dissertation entitled ‘Samsara in Theravada Buddhism; the Relationship and Cut off the Cycle.’ It aims at analyzing the relationship and cut off the cycle of birth and death based on Theravada Buddhism. It was documentary research and personnel interview. The finding was that the relation and cutting off Saṃsāra according to principle of threefold training; morality, concentration and wisdom with 9 Lokuttaramagga can end up the Saṃsāra. While the relation and cutting off the cycle of Saṃsāra according to the four noble truths; suffering, cause of suffering, cessation of suffering and path to cessation of suffering, having defilements as a cause of actions and actions as the cause of result which causes the cycle of Saṃsāra until having enlightened which is final goal of life. The relation and cutting of Saṃsāra according to practical principles of 2 meditations; 1) tranquility meditation is the way to practice meditation having 40 objects of meditating such as 10 Kasinas etc. 2) insight meditation is the way to cultivate insight, by practice meditation in advance to gain insight knowledges, entering into path, fruit and Nibbana which lead to end of all sufferings and cutting off the cycle of cycle of Kilesa, Kamma Vipāka, stopping the new rebirth forever.

Keywords: Cycle of Saṃsāra, Relationship, Cut of the cycle

๑. บทนำ

สังสารวัฏ คือ ความท่องเที่ยวไปในอาการที่เป็นวงกลมหมุนวนอยู่ในสังสาร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฏสงสาร เป็นการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจกิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตราบเท่าที่ยังตัดกิเลส กรรม วิบากไม่ได้ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุสมุปบาทอันเป็นธรรมที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ แม้ครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ประทับอยู่ ณ ควางไม้โพธิ์พุทธชุตินิมิตน้ำเนรัญชรา ในอุรุเวลาประเทศ พระพุทธองค์ประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุข ณ ควางไม้โพธิ์พุทธชุตินิมิต ๗ วัน และทรงมนสิการปัจจุสมุปบาท^๒ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อิทัปปัจจยตา^๓ มี ๑๒ ประการ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ พวก เรียกว่า ไตรวัฏ หรือวัฏฏะ ๓^๔ องค์ประกอบ คือ กิเลส กรรม วิบาก เมื่อบุคคลทำอะไรลงไป ไม่ว่าจะทางใด หากทำลงไปด้วยกิเลสที่อยู่ในใจ ก็จะก่อให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมก็จะเกิดวิบากกรรมคือผลตามมาวิบากหรือผลอันนี้ก็จะก่อให้เกิดกิเลสขึ้นอีก และกิเลสจะก่อให้เกิดกรรมขึ้นอีกกรรมนี้จะก่อให้เกิดวิบาก หรือผลขึ้นอีก วนเวียนไปอย่างนี้เรื่อยๆ จนกว่าคนจะดับกิเลสหมดสิ้นจึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ถ้าบุคคลต้องการจะพ้นจากสังสารวัฏ จะต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นอันตัดดวงจร กิเลส กรรม วิบาก หรือ วัฏฏจักร ๓ ซึ่งพาให้จิตหรือสัตว์โลกหมุนเวียนเกิด เวียนตายได้รับทุกข์หนักเบาอยู่ในโลกไม่รู้จักจบสิ้นให้จบสิ้นไปได้ ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเรื่อง สังสารวัฏในพระพุทธศาสนา: ความสัมพันธ์และการตัดดวงจรเพื่อต้องการทราบความสัมพันธ์และการตัดดวงจรของสังสารวัฏ

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒ เพื่อศึกษาวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนา

เถรวาท

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) จึงได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ไว้ดังต่อไปนี้คือ

^๒ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘.

^๓ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘.

^๔ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙.

๑) กำหนดกรอบการวิจัย โดยการกำหนดกรอบวิจัยตามวัตถุประสงค์ มุ่งเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท วงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน

๒) ชั้นรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา และเอกสารตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓) ชั้นศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลจากการศึกษาความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท วงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อให้มีความชัดเจน และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

๔) ชั้นสัมภาษณ์บุคคล สัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทจำนวน ๕ รูป/คน

๕) ชั้นเรียบเรียงข้อมูล เขียน และสรุป ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้า ศึกษาวิเคราะห์และสัมภาษณ์ จากนั้นนำมาเขียนเป็นวิทยานิพนธ์เชิงพรรณนาโวหาร พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สังสารวัฏ คือการท่องเที่ยวไปเป็นวงกลม ได้แก่ เกิดแล้วตายแล้วเกิดใหม่แล้วตายอีกแล้วเกิดใหม่อีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องขวางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏ^๕ มี ๓ ประการ คือ (๑) กิเลส (๒)กรรม (๓) วิชา

ส่วนความสัมพันธ์ของกิเลส โดยบรรดากิเลสต่างๆ นำโทษมาสู่ตนและผู้อื่นมากกว่าจะเป็นประโยชน์ เพื่อให้รู้เท่าทันกิเลสในที่สุด ตัวอย่างคุณของกิเลสเช่น กิเลสที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสิ่งต่างๆ คือ กิเลสตระกูลโลภะ ได้แก่ ๑)กามราคะ ๒)กามฉันทะ ๓)

^๕ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๙/๒๑๕.

กามตัณหา ฯลฯ กิเลสเหล่านี้แสดงอาการในรูปความต้องการของมนุษย์^๖ เช่น ความต้องการพ้นทุกข์ของเจ้าชายสิทธัตถะนำไปสู่การแสวงหาและทรงค้นพบทางพ้นทุกข์ในที่สุด กรณีดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าความต้องการด้านดี (ตัณหาด้านดี)^๗ คือจุดเริ่มต้นเพื่อพัฒนาไปสู่ความเจริญขั้นต่อไป แต่กรณีนี้มีได้หมายความว่า ความดี ความชั่ว เป็นปัจจัยของกันและกันได้^๘ ส่วนในการปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน มีกิเลสอีกจำพวกหนึ่งซึ่งเป็นกิเลสในด้านดีที่เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการคือ ๑) โสภัส ๒) ญาณ ๓) ปีติ ๔) ปัสสัทธิ ๕) สุข ๖) อธิโมกข์ ๗) ปัคคาหะ ๘) อุปปุสฐาน ๙) อุเบกขา ๑๐) นิกันติ^๙ สำหรับบุคคล ผู้เจริญวิปัสสนาจนได้ญาณแก่กล้า ก็ไม่เกิดวิปัสสนูปกิเลสเช่นกัน เพราะฉะนั้น อุปกิเลสหรือวิปัสสนูปกิเลสจะไม่เกิดแก่โยคีผู้เพียบพร้อมด้วยญาณตั้งแต่นิพพิทาญาณขึ้นไป

กิเลสที่ชั่วและผลชั่วที่ได้รับคือ สังคมที่ที่ความวุ่นวายอยู่ในปัจจุบันนี้เกิดจากกิเลสทั้งสิ้น การที่คนเราต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายตายเกิด อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนใหญ่เกิดจากกิเลสอย่างหยาบทั้งสิ้น^{๑๐} พระอรรถกถาจารย์เปรียบกิเลสเป็นเช่นกับศัตรู ยาพิษ หัวฝี อสรพิษ และฟ้าผ่า ดังความว่า “ธรรมดากิเลสเป็นเช่นกับศัตรู ศัตรูชื่อว่าเล็กน้อย ย่อมไม่มีเขาได้โอกาสแล้ว ย่อมทำให้ถึงความพินาศเท่านั้น กิเลสแม้เพียงน้อย เมื่อเจริญขึ้นแล้ว ย่อมให้ถึงความพินาศอย่างใหญ่ ธรรมดากิเลสเป็นเช่นยาพิษชนิดร้ายแรง เป็นเช่นหัวฝีที่ถูกบ่ง เปรียบเหมือนอสรพิษ เป็นเช่นกับฟ้าผ่า”^{๑๑} สิ่งทีกล่าวนี้อันน้อย แต่สามารถทำอันตรายได้อย่างมหันต์ เช่นเดียวกับกิเลส เพราะกิเลสเป็นแดนเกิดของความชั่วทั้งปวง^{๑๒} จึงไม่ควรประมาทในความเล็กน้อยของกิเลสโดยประการทั้งปวง

กรรมที่ดีและผลดีที่ได้รับ หมายถึง กุศลกรรมบถมี ๑๐ ประการ^{๑๓} มีการแบ่งเป็นประเภทออกเป็น

๑) กายกรรม ๓ ได้แก่ การกระทำความดีทางกาย ๓ อย่างที่เรียกว่า “กายสุจริต” ได้แก่ ๑) งดเว้นจากการฆ่า และการเบียดเบียนสัตว์ และมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล

^๖ หลวงวิจิตรวาทการ, **กุศโลบายสร้างควมยิ่งใหญ่ ๒**, พิมพ์ครั้งที่พิเศษ,

(กรุงเทพมหานคร: สารมวลงชน, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๒.

^๗ ตัณหาด้านดีเรียกว่า “ธรรมตัณหา” ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๘.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^๙ วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี รวบรวม, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค**, หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๐} พระธรรมวิสุทธิกวี, **หลักไตรสิกขา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^{๑๑} ชุ.ช.อ. (บาลี) ๒/๔๐๑.

^{๑๒} ชุ.อิตฺติ.อ. (บาลี) ๕๖-๕๗/๒๒๖.

^{๑๓} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๐๕/๑๕๑.

สัตว์อื่นหรือบุคคลอื่น ๒) งดเว้นจากอกุศลนาทาน หรือการถือเอาสิ่งของผู้อื่นที่มีเจ้าของมิได้ยกให้ โดยเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ๓) งดเว้นจากการประพฤติดีในกาม ไม่ล่วงละเมิด ประเพณีทางเพศ^{๑๔}

๒) วชิกรรม ๔ ได้แก่ การกระทำความดีทางวาจา ๔ อย่างที่เรียกว่า “วจีสุจริต” ได้แก่ ๑) งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเองหรือผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ ๒) งดเว้นจากการพูดจาใส่ร้าย หรือกล่าวยุยงให้คนอื่นแตกสามัคคีกัน กล่าวแต่ถ้อยคำที่สร้างความสามัคคี ๓) งดเว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพ อ่อนหวาน ๔) งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า พูดแต่คำจริงมีเหตุผล มีสารประโยชน์แก่กาลเทศะ^{๑๕}

๓) มโนกรรม ๓ ได้แก่ การกระทำความดีทางใจ ๓ อย่างที่เรียกว่า “มโนสุจริต” ได้แก่ ๑) ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ๒) ไม่มีจิตคิดร้ายผู้อื่นและสัตว์อื่น คิดปรารถนาแต่ว่าขอให้สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเวร ไม่มีเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุขเถิด ๓) มีความเห็นชอบเช่น เห็นว่า ทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง เป็นต้น^{๑๖}

หากว่า ได้ทำกุศลกรรมเอาไว้ ไม่ว่าจะเพียงเล็กน้อยก็ตาม กรรมนั้นก็จะมีผลหากว่าได้ทำไปโดยเจตนาแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์และจะเสวยความสุข^{๑๗}

วิบากที่ดีและผลดีที่ได้รับ ตัวอย่างเช่นนางปติปุชิกา^{๑๘} ครั้นเมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ทำกุศลกรรมเพื่อไปสวรรค์ เป้าหมายและการกระทำของนางเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดคติสมบัติ ทำให้กรรมนั้นให้ผลเมื่อนางได้ละโลกนี้ไปแล้ว จึงได้เกิดเป็นเทพธิดาอีกครั้งหนึ่ง วิบากที่ชั่วและผลชั่วที่ได้รับตัวอย่างเช่น เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ^{๑๙} ให้สุนัขรุมกัดพระเถระผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ จึงเป็นเหตุให้เข้าถึงคติวิบัติ ดังนั้น เมื่อตายไปแล้ว จึงไปสู่ทุคติภูมิ

๔.๒ วงจรของของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

วงจรของสังสารวัฏ เป็นการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑) วงจรของกิเลสเช่น ในพรหมชาลสูตรว่า ทิฏฐิ ๖๒ สัสตวาทะ ๔ กล่าว ว่า สมณะหรือพรหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส^{๒๐} ความเพียรที่ตั้งมั่น เป็นต้น มี ๓ ตระกูล คือ ๑. กิเลสตระกูลโลกะ ๒. กิเลสตระกูลโทสะ ๓. กิเลสตระกูลโมหะ^{๒๑}

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๑๕} อ่างแล้ว.

^{๑๖} อ่างแล้ว.

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖ - ๑๓๗/๑๐๐.

^{๑๘} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๓๙.

^{๑๙} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๙/๒๙.

^{๒๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑/๑๒.

๒) วงจรของกรรมตามนัยแห่งจุฬกัมมวิมังคสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงเหตุที่ทำให้บุคคลและสัตว์แตกต่างกันตามกรรมของตน คือ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกันเป็นต้น^{๒๒}

๓) วงจรของวิบากในสังคีตสูตรได้แบ่งบุคคลที่จะต้องรับกรรมตามที่ตนได้กระทำไว้ ๔ ประเภท คือ ๑. ผู้มีตมา และมีตไป ๒. ผู้มีตมา แต่สว่างไป ๓. ผู้สว่างมา แต่มืดไป ๔. ผู้สว่างมา และสว่างไป^{๒๓}

กิเลส กรรม วิบากในอรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ พระอรรถกถาจารย์อธิบายลักษณะของกิเลสในทิศทางเดียวกับพระไตรปิฎก โดยขยายแนวคิดกว้างขึ้นคือ

๑) กิเลส คือ ๑. กิเลสอิงอยู่ในวัตถุกาม ๒. กิเลสมีสภาพน่าสะพรึงกลัว ๓. กิเลสมีสภาพเบียดเบียน^{๒๔}

๒) กรรมตามนัยแห่งอรรถกถาทานจึงแบ่งออกเป่นกรรม ๑๒ คือ ๑. ชนกกรรม ๒. อุบัติกัมมกรรม ๓. อุปปีฬกรรม ๔. อุปฆาตกรรม ๕. ครุกกรรม ๖. อาสันนกรรม ๗. อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม ๘. กตัตตกรรม หรือกฏัตตวาปนกรรม ๙. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม ๑๐. อุปปีชชเวทนียกรรม ๑๑. อปราปริยเวทนียกรรม ๑๒. โหสิกรรม คือ กรรมที่เลิกให้ผลไปโดยปริยาย^{๒๕}

๓) วงจรวิบากเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิปាកกรรม คือ ผลของกรรม โดยผลของกรรมชั่วก็จะเรียกว่า อุกุศลวิปាកกรรม และ ถ้าเป็นผลของกรรมดีก็จะเรียกว่า กุศลวิปាកกรรม ซึ่งกรรมที่กระทำไปนั้นไม่ว่าจะเป็นผลของกรรมดีหรือ ผลของกรรมชั่วก็ตาม ตามกฎแห่งเหตุผลของธรรมชาติแล้วย่อมมีเหตุปัจจัยช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ดีขึ้นหรือเลวลงที่เรียกว่า สมบัติ^{๒๖} และวิบัติ^{๒๗} ประการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการให้ผลของกรรม ซึ่งส่งผลได้ทั้งในทางที่ดีและทางไม่ดี คือสามารถทำให้กรรมนั้นส่งผลเร็วขึ้นหรือยับยั้งกรรมนั้นก็ได้

^{๒๑} ปน มุฑกัณต, พุทธศาสนศรภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๓.

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐-๒๙๖/๓๕๐-๓๕๕.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๙๗.

^{๒๔} ส.นิ.อ. (ไทย) ๕/๖๒.

^{๒๕} ชุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๒๓/๔๒๐-๔๒๑.

^{๒๖} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๘๔๘/๗๐๘-๗๐๙.

^{๒๗} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๘๔๘/๗๐๘-๗๐๙.

๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนา

เถรวาท

๑) วิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา โดยแบ่งออกเป็น

(๑) หลักศีล คือ ศีล ๕ เป็นข้อห้ามในลำดับเบื้องต้น เมื่อมนุษย์รักษาศรัทธา ๕ ประการแล้ว โลกหรือสังคมนั้นจะสงบสุขของประกอบของศีล ๕ คือ ๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. เว้นจากการลักทรัพย์ ๓. เว้นจากประพฤติดินในกาม ๔. เว้นจากการพูดปด ๕. เว้นจากการดื่มสุรา และเมรัย^{๒๘} ฉะนั้น ศีล ๕ เป็นพื้นฐานขั้นต้นของมนุษย์ ส่วนศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ ของสามเณร ศีล ๒๒๗ ของภิกษุ และศีล ๓๑๑ ของภิกษุณี เป็นสิ่งที่เราควรปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพื่อที่จะตัดวงจรแห่งสังสารวัฏต่อไป

(๒) หลักสมาธิ คือ จิตที่อบรมด้วยสมาธิ ย่อมหลุดพ้น จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ^{๒๙} ศีลเป็นพื้นฐานรองรับสมาธิ ถ้าไม่มีศีลสมาธิก็เกิดไม่ได้ จุดมุ่งหมายของสมาธิในระดับโลกุตระคือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริงสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏได้ในคัมภีร์วิสุทธิ-มรรค พระพุทธโฆสจารย์กล่าวถึงความสำคัญของสมาธิตั้งเป็นพระคาถาไว้ว่า ภิกษุเป็นคนที่ปัญญา ดำรงอยู่ในศีลแล้ว มีความเพียร มีความเฉลียวฉลาด เมื่อได้เจริญจิต(สมาธิ)และ ปัญญา (วิปัสสนา) แล้ว จะสามารถสะสางรากช้ำนี้ได้^{๓๐}

(๓) หลักปัญญา คือ ความรอบรู้ในกองสังขาร ดังพระพุทธพจน์ว่า “ปราชนฺ์ผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวว่ ชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาประเสริฐสุด”^{๓๑} ฉะนั้น ปัญญาจึงจัดว่ เป็นธรรมะที่สำคัญ ที่ควรพัฒนาให้เจริญขึ้นในใจ ที่มีความสำคัญมากสำหรับการคิดดี และสำหรับการทำความดี อันจำเป็นอย่งยิ่งสำหรับชีวิตมีอยู่ ๒ ระดับคือ ๑. ระดับโลกียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวกับทางโลก ๒.ระดับโลกุตระปัญญา เป็นปัญญาที่เหนือจากโลก เป็นปัญญาที่พ้นวิสัยของโลก เป็นปัญญาที่ประกอบด้วยโลกุตระมรรคคือ มรรค ผล นิพพาน^{๓๒} มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ สามารถตัดวงจรสังสารวัฏได้ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป

๒) วิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ คือ ความจริง ๔ ประการคือ

^{๒๘} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๙.

^{๓๐} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.(กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^{๓๑} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๐.

^{๓๒} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๙๑๑/๓๔๔.

(๑) หลักทุกข์^{๓๓} มีความสำคัญต่อการตัดวงจรแห่งสังสารวัฏ ดังพระพุทธพจน์ว่า เมื่อไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุทัยในอริยสัจ ๔ จึงต้องเที่ยวเร่ร่อนไปตามกาลยาวนานอย่างนี้ แต่เมื่อได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุทัยในอริยสัจ ๔ เหล่านี้แล้ว ถอนต้นเหตุซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์และเกิดภพได้แล้ว ภพก็จะสิ้นไป ภพใหม่ก็จะไม่มีอีก^{๓๔}

(๒) หลักทุกขสมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ มีสภาพในความเป็นไป ๔ ประการคือ ๑. มีการบำรุงให้ทุกข์เกิดขึ้นหรือเจริญขึ้นมากมาย ๒. ย่อมชักนำมาซึ่งทุกข์ให้ตั้งอยู่ยืดยาว ๓. ย่อมประกอบหรือร้อยรัดไว้ มีให้ทุกข์พันไปได้ ๔. ย่อมเป็นสภาพที่กังวล ขัดขวางไว้มิให้พ้นจากทุกข์^{๓๕} มีความสำคัญต่อการตัดวงจรของสังสารวัฏที่ทำให้ไม่ต้องเกิดกิเลส กรรม และ เสวยวิบากต่อไป

(๓) หลักทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ดับต้นเหตุไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในต้นเหตุ^{๓๖} มีสภาพที่ทำให้เป็นไป ๔ ประการคือ ๑. เป็นธรรมที่ออกจากทุกข์ทั้งปวง ๒. เป็นธรรมที่สังัดจากกิเลสและทุกข์ ๓. เป็นธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ๔. เป็นธรรมที่ไม่มีความตาย ส่วนสภาวะธรรมในนิโรธสัจ ได้แก่ พระนิพพาน เพราะเป็นธรรมที่ดับทุกข์และดับเหตุแห่งทุกข์ ท่านเรียกพระนิพพานว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ เพราะโดยใจความว่าเป็นธรรมที่ดับทุกข์ได้จริงอย่างประเสริฐ สามารถตัดวงจรของสังสารวัฏได้เด็ดขาด

(๔) หลักมรรค คือ ข้อปฏิบัติที่จะทำให้เข้าถึงความดับทุกข์ตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ ๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ^{๓๗} เป็นหนทาง หรือเป็นเครื่องมือที่จะดำเนินไปให้ถึงนิพพาน คือธรรมที่ดับทุกข์ได้จริง มรรคมีองค์ ๘ นี้ ท่านจึงเรียกว่า นิโรธคามินีปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติที่จะทำให้เข้าถึงความดับทุกข์สามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏได้จริง

๓) วิเคราะห์ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักการเจริญกรรมฐาน มี ๒ ประการ คือ

(๑) หลักสมถกรรมฐาน ใช้อารมณ์บัญญัติการเจริญสมถกรรมฐานเพื่อให้เกิดสมาธิ มี ๓ ขั้นคือ ๑) บริกรรมภาวนา เป็นภาวนาขั้นเตรียมการกำหนดอารมณ์กรรมฐาน ๒) อุปจารภาวนา เป็นภาวนาขั้นจวนเจียน คือ เกิดอุปจารสมาธิ ๓) อัปนาภาวนา เป็นภาวนาขั้นแน่นแน่ คือ เกิดอัปนาสมาธิเข้าถึงฌาน เป็นวิธีฝึกจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์อยู่ ๔๐ อย่าง แบ่งออกเป็น ๗ หมวดคือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหม

^{๓๓} อาจารย์แนบ มหานีรานนท์, การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน, (ม.ป.ท, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๘.

^{๓๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๑/๖๐๕-๖๐๖.

^{๓๕} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๕๐/๒๖.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

วิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาเรปภิกุศลสัญญา และ จตฺธาตฺววิภูฐาน^{๓๘} การปฏิบัติสมถกัมมัฐานนั้นไม่สามารถตัดดวงจรแห่งสังสารวัฏได้ทั้งหมดก็จริง แต่สามารถบรรเทาเพื่อให้ไม่ไปสร้างกิเลสกรรม และวิบากต่อไป

(๒) วิปัสสนากรรมฐาน เป็นกรรมฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา มีอารมณ์เป็นปรมาตฺถ์ เพราะการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นการฝึกรวมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส เพราะพระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุพระนิพพาน^{๓๙} เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดดวงจรสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบาก บรรลุ มรรค ผล นิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

๕. สรุป

ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏ คือ การท่องเที่ยวไปเป็นวงกลมวนเวียนอยู่มี ๓ ประการ คือ ๑) กิเลส ๒) กรรม ๓) วิบาก มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏ คือ เมื่อมีกิเลส การกระทำของคนมีกิเลสทั้งดีและชั่ว จัดเป็นกรรม และเมื่อทำกรรมก็ย่อมต้องมีวิบาก คือ ผลของกรรมนั้นด้วยเสมอ วงจรของสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบาก มีองค์ประกอบ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ส่วนความเชื่อเรื่องวงจรสังสารวัฏมีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้กับหลักคำสอนเรื่อง มรรค ผล และ นิพพาน รวมเรียกว่าโลกุตตรธรรม ๔ เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สาเหตุที่มนุษย์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างไม่รู้จักจบสิ้นเช่นนี้ ส่วนความสัมพันธ์และการตัดดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา การตัดดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ ๔ คือ ตามหลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค และการตัดดวงจรของสังสารวัฏ หลักการเจริญกรรมฐาน ๒ อย่าง คือ ๑) สมถกรรมฐาน ๒) วิปัสสนากรรมฐาน ปฏิบัติธรรมตามแนวแห่งโพธิปักขิยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดดวงจรแห่งสังสารวัฏบรรลุพรอรหันต์แล้วนิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

๖. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่ควรศึกษาค้นคว้าต่อไป ได้แก่ ๑) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรม ๑๒) กับการเสวยกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักกรรมในปัจจุสมุปปาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๓๘} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, หน้า ๖๑๗.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๕.

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ปน มุกข์กันต. **พุทธศาสตร์ภาค ๒.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมวิสุทธิภิกขุ. **หลักไตรสิกขา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก. ๒๕๔๙ .

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๓.

แนบ มหานีรานนท์. **การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน.** ม.ป.ท. ๒๕๓๘.

หลวงวิจิตรวาทการ. **กุศโลบายสร้างคามยิ่งใหญ่ ๒.** พิมพ์ครั้งที่พิเศษ. กรุงเทพมหานคร:

สารมवलชน, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), แปลและเรียบเรียง. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** พิมพ์ครั้งที่

ที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๔.

วรรณสิทธิ ไวยะเสวี รวบรวม. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิก**

สังคหวิภาค. ม.ป.ท., ๒๕๓๘.

